

IGAZSÁGOSSÁG ÉS ZSIDÓ ETIKA

Dr.: EULENBERG SALAMON
udv. tanácsos, elnökhelyettes
TANULMÁNYA

*Elmondta a Cultur szociális osztály 1926. évi
január hó 28-iki cultur délutánján*

WODIANER-NYOMDA R.-T., BUDAPEST,
IV., DALMADY GYŐZŐ-UTCA 3

Vannak fogalmak, melyeket rendkívül nehéz megközelíteni, sem a formális logikával, sem a természet-tudományi gondolkodással nem lehet a közelükbe férni, az emberiség legmélyebb gondolkodói próbálkoztak meg velük, lényük, tartalmuk sejtelen maradt mindvégig, ámbár élnek és hatnak és örökkévalóak. Ezek közé az úgynevezett transcendentális gondolkodásunkat meghaladó fogalmak közé sorozom az igazságosságot is.

Nincsen szándékomban azonban sokat teoretizálni, hanem inkább élő példákkal fogom a kérdést megvilágítani és csak a legszükségesebb magyarázatra szorítkozom; — különben egy előadáson ki sem meríthetném.

Egy régi jogkönyvben olvastam egyszer egy rövid négysoros versikét, mely így hangzik:

»Gerechtigkeit bin ich benannt
 Gift und Galle sind mir unbekannt,
 Ich seh' nicht an arm oder reich
 Ich waeg dem Kaiser und dem Bettler
 gleich !«.

vagyis magyarul: .

»Igazságosság az én nevem,
 Mérget és az epéskedést nem ismerem,
 Nem nézem, ki a gazdag, ki a szegény
 Császárnak, koldusnak egyformán mérek
 én !«

Ez volna az enyém és tied igazságossága, eléggé jól exponálva.

Ámde ez csak egy csekély része az igazság fogalmának és ezért tovább menve, ki kell mutatnom ennek az államélet egész területére vonatkozó fontosságát; — és, hogy mennyi visszaélés történt e szent fogalmakkal. Elmondom ezért a következő esetet: Történt ugyanis időszámításunk előtt 155 évvel az öregebb Cato idejében, hogy egy athéni háromtagú küldöttség érkezett Rómába, hogy Athénnek egy szomszéd várossal való jogviszályát a római szenátus elé vigye, azt informálja és a város ügyének kedvező elintézését szorgalmazza.

A küldöttség vezetője Karneades bölcselkedő és szónok volt. Ez az ő vendéglátó gazdájánál egyik este előadást tartott az igazságról. Beszédében a görög filozófus minden lehető összehordott és elmondott, amit a görög nép legelső szellemei az igazság dicséretére elmondottak. Elmondta, hogy Plató az igazságot legelső erkölcsnek mondta, mely magában foglalja a másik három főerkölcs összességét, és hogy a legelső erkölcs léssen az ő ideális államában a boldogság kútforrása.

Elmondta Karneades és megmagyarázta Arisztoteles véleményét az igazságról, hogy ennek »osztónak« kell lenni, vagyis olyannak, amelyik minden polgárnak külső javakból és a politikai jogokból helyes részt kell, hogy juttasson, kinek-kinek érdeme szerint és, hogy az igazságnak azonfelül mindenkit osztó módon a sajátjában védenie is kell.

Ez előadás a fiatal római jogász nemzetségnek nagyon is tetszett. Főképpen, mivel akkor Rómában a görög filozófia tanítása el volt tiltva.

Másnap Karneades egy másik elő-

adást is tartott ugyanezen témáról. De már akkor másként beszélt.

Tegnap, monda, az igazság dicséretét hangoztattam, ne gondoljátok azonban, hogy ezzel mindent elmondtam volna, amit erről mondani lehet, mert tulajdonképpen úgy áll a dolog, hogy az igazságosságról semmi bizonyosat sem lehet mondani, mert, amint monda, lehetetlen, hogy képzeletünkben az igazság, illetve az igazságosság igaz voltáról kezességet vállalhatnánk.

Igaz és valótlan igen sok közbeeső fogalom által van elválasztva; éles határvonal nem is létezik, ez áll az igazság és igazságtalanság között is. Az állam törvényei is csak a haszon végett hozatnak, csak azért, hogy bizonyos előnyök biztosíttassanak. Bolond az az ember, aki az igazságosságot föltétlen célnak tekinti. Ez onnan is kitűnik, hogy a törvények minden országban másfélék, idők folyamán folyton változnak és sohasem végérvényesek, határozottak és állandóak. Hatalmas népek mint például a római, éppen az igazságtalanság folytán lettek nagyok és hatalmasak.

Ezért sokkal jobb, ha igazságtalan-

ságot követünk el, ha ebből hasznot remélünk, mintha az igaz úton járunk, ha ebből hátrányunk van. Okosság és igazságosság végzé Karneades előadását, ki nem egyenlíthető ellentétben vannak egymással és sohasem köthetők harmonikusan egybe.

Karneades eme skeptikus és amellett csúnya sofistikus beszéde nagy zavarba hozta Róma fiatal jogásznemzettségét, de zavarba hozta és kellemetlenül érintette a római szenátust is, amely erről rövidesen tudomást szerzett. Az öreg Cato e nyugtalanságnak azonban rövidesen véget vetett azáltal, hogy gyorsan elintéztette a küldöttség ügyét, magát a küldöttséget pedig épen olyan gyorsan hazaküldte hazájába, mert mint monda, Róma több ízben az állam érdekében igazságtalanul kénytelen eljárni, de az igazságtalanságot hirdetni és dicsérni még sem szabad.

Íme az igazságosság *nemzetközi értelmezése, az igazságosságnak valóságos keréketörése Rómától a világhódítótól egész Trianonig, az az igazságosság, amelyet a győző diktál, kenetteljes szavakban Istenkáromlása.*

És most még egy másik rövid történetet mondok el.

A régi Egyiptomban történt, majd négyezer év előtt Thebes szent városában, hogy évenként a Nilus áradásának kulminációja alkalmából Osiris isten főpapja az ő díszornátusában nagy papi segédlettel lement a Nilus partjára és lemérte a Nilus áradásának magasságát. Ahány lábnyi volt az áradás, az a főpap számítása szerint annyi búzamérték egység volt az akkori földmérték, mondjuk egyiptomi holdanként az évi termés. Ez évezredek megfigyelés és számítások eredménye volt. Ezen le mérés és számítás alapján állapították meg aztán az adószedők a lakosság adóját — egyenlő volt az adózás, de nem igen igazságos.

Esetünkben a főpapot kísérő papok és kispapok, novitiusok között feltűnt egy gyönyörű szép húsz év körüli csupa ész és erő ifjú — Musa volt a neve. És ez az ifjú fiatal társai előtt elég hangosan adott kifejezést abbeli nézetének, hogy ez az adózás bizony nem igazságos. Társai nem igen mertek ellenkezni vele, mert tudták, hogy Musa a király leányának volt a ked-

vence, ki őt a Nílusból halászta ki és a király udvarán, majd később a főpap udvarán neveltette és tanította. Midőn azonban a papi tábor Osiris templomába visszaérkezett, a főpap maga elé idézte Musát és komoran kérdezte, hogy mi kifogása van az ő, t. i. a főpap megállapítása és az egyiptomi adórendszer ellen. — Mire Musa szerényen bár, de határozottan kijelentette, hogy azért igazságtalan ez az adórendszer, mivel a szegény 1-2 holdas birtokos ebből családját alig táplálhatja és ruházhatja, nem-hogy ezután adót is fizessen. Akinek 20-30 holdja van, táplálhatja és szép fehér vászonruhát is vehet családjának és még mindég marad feleslege; csak ez fizessen adót is. A főpap csak annyit válaszolt Musának, hogy menjen rögtön cellájába és egész nap imádkozzon. Távozása után pedig paptársaihoz fordulva, azt mondja: Ezzel a Musával még sok bajunk lesz, mert ez fanatikusa az igazságosságnak, — rövid pórázon kell őt tartanunk.

És a főpap jóslata teljesült: Pár év után Musa felháborodott népével való igazságtalan bánásmódon, egy egypt-

tomit, ki népebelit jelenlétében kor-
bácsolta — egy csapással leütötte, a
jólétet és gazdagságot pedig otthagya
a sivatagba menekült és további pár
év után kivezette népét a szolgaság-
ból és szabad néppé alkotta. És
Mózesünk olyan vallást, olyan törvé-
nyeket adott Izraelnek, melyekhez
hasonlót eddig nem látott a világ.

A vallási törvények minden vonat-
kozásában nemcsak a közönséges érte-
lemben vett igazságosság, hanem fő-
ként a szociális igazságosság az irány-
adó, így csak példaként említem,
hogy az ingatlan vagyont a birtokos
család nem vesztheti el örökre, bármi
módon eladás, avagy adósság folytán
került el, 50 év múlva a »Jövel« a
jubileumi év leteltekor, minden kár-
pótlás nélkül visszakerült az illető
családhoz, a munkás bérét napnyugta
előtt ki kellett fizetni, a zálogba vett
ágyneműt éjjelre vissza kellett adni.
A jövedelem tizedrésze a szegénye-
ket illette, az aratáskor a sarkokat
nem volt szabad learatni, a szegé-
nyeké — tarlózni is csak azoknak volt
szabad. Ez volt a szociális igazságos-
ság és ezért van héberben az igazsá-

gosságnak és a jótékonyságnak csak egy neve. Érdekes, hogy a Rotschild-ház megalapítójának, Amsel Rotschildnak üzleti könyveiben pontosan el van könyvelve a szegényeknek jutott tized jövedelem. Úgy látszik, nem ártott neki. De se szeri se száma az igazságosság követelésének nemcsak a szentírásban, t. i. Mózes öt könyvében, de a többi szent könyvekben, a prófétákban és a talmudban, — özvegyek és árvák, sőt az idegenek védelme elsőrendű igazságossági követelmény. Idegeneknek egyenlő joggal mérjél, mert te is idegen voltál Mizrajim országában. Es a munka védelmét és megbecsülését sehol sem találjuk úgy mint vallásunk és bölcseink parancsaiban, — ez is szociális igazságosság.

Ez a téma olyan rengeteg terjedelem, hogy lehetetlen azt akár tíz előadáson is kimeríteni; — mintha a tengert akarnám kannával kimeríteni. Dehát nem is ez a szándékom, csak fogalmat akarok adni arról, hogy a zsidó etika milyen hatást gyakorolt az igazságosság eszméjére. Ujabban, különösen a német jogtudomány fog-

lalkozott azzal a kérdéssel, hogy az erkölcs és vallás milyen hatással van az igazságosság eszméjére, — így Stammler híres művében a »Helyes jogról« — das richtige Recht mutatta ki és magyarázta, hogy a szabályok csak annyit érnek, amennyi igazságossági értéket tartalmaznak, mennyi bennük az emberszeretet. Vagyis azt, amit már évezredek előtt a zsidó jogszabályok, a zsidó etika tanított.

Ezért még pár példával és összehasonlítással fogom ezt kimutatni:

A római jogszabály szerint az u. n. *laesio enormis*, a felén túli sérelem miatt meg lehetett támadni és hatálytalanítani a kötött jogügyletet; a zsidó jog szerint ezt már akkor lehetett megtámadni, ha az egyik szerződő fél a rendes kereskedői hasznon felül az érték egyötödével lett megkárosítva, — sőt, ha a jogügylet az élet elsőrendű szükségleteire, pl. lisztre vagy olajra vonatkozott, — már akkor is meg lehetett azt támadni és hatálytalanítani, ha az egyik fél az érték egyhatodával károsodott.

A helyes mérleg használatára nézve szigorú tiltó szabályok voltak.

És most nézzük milyen volt a zsidó büntetőjog és a zsidó büntetőper. Közismert dolog, hogy a zsidó erkölcsi élet, a házasság tisztasága magasan felette állott a görög-római és általában a pogány társadalom erkölcsi életének; — amidőn ez az erkölcstelenség és fajtalanság posványába merült.

A nagy angol történetíró. »Gibbon« a római birodalom hanyatlásának és bukásának történetében állítja és bizonyítja, hogy az első keresztény római császár. Nagy Konstantin a római birodalom társadalmának erkölcstelenségén csak úgy tudott úrrá lenni, hogy *Mózes törvényeit* decretálta és alkalmazta gyógyításként és céltisért velük.

Most még csak a zsidó büntetőper-ről kívánok néhány megjegyzést tenni, még pedig csakis keresztény jogforrást használva.

Dr. Julius Varga, magyar nevű, de *gráci* egyetemi tanár, »die Verteidigung in Strafsachen« című nagy művében a különböző régi népek büntető-eljárásokat méltatván, arra az eredményre jut, hogy a zsidó régi büntetőper volt a leghumánusabb. így említi, hogy a régi zsidóknál kiskorúak és

nők nem szerepelhettek mint teihelő tanuk, — maga az ítélet főbenjáró ügyben nem *emelkedett jogerőre*, hanem az ítélethozatal után is *mentőtanút* korlátozás nélkül elfogadtak és kihallgattak. Ecélből pedig az ítélő bíróság a város kapujában nyilvánosan ülésezett és egészen az ítélet végrehajtásáig jelentkezhetett nála mentőtami, és megeshetett, hogy ott nyomban hozhattak felmentő ítéletet, ez aztán jogerős lett és ezt már nem is lehetett megtámadni. Sőt a halálos ítélet végrehajtásánál, amidőn vesztőhelyre vitték az elítéltet, minden száz lépésnyire fel volt állítva egy ember kis zászlóval — és ha jelentkezett mentő tanú, zászlólengetéssel jelezték, hogy nem mehetnek tovább, mert ki kellett hallgatni a mentőtanút.

Dr. Julius *Varga* arra a megállapításra is jutott, hogy a »Jézus«-pert nem a zsidók tárgyalták, nem zsidó törvények szerint, de barbár római jog szerint, hogy t. i. a gyarmat élén álló consul vagy proconsul volt feltétlen ura a nem római polgár élete és halála felett, úgy mint a hadsereg élén álló hadvezér katonái élete felett és Pon-

tius Pilatus úgy is ítelt. De a keresztre feszítés sem volt zsidó jog szerinti büntetés, hanem csúnya római barbár jog, rabszolgákon és idegeneken alkalmazva.

Abban a kis műben, melyet osztályom kérésére három tudós főpapunk: Dr. Hevesi Simon, Dr. Blau Lajos rektor és Dr. Weisz Miksa írtak »Etika a talmudban« címen, olyan kincses bányája van vallásunk erkölcsének, hogy tulajdonképpen nem tudnám, mit hagyjak ki belőle, ha itt méltatni akar-nám, azért csak rá kell mutatnom és elolvasásra ajánlani.

És most röviden még egy el nem kerülhető theoretikus megállapítást kell tennem:

Kant »Grundlegung zur Metaphysik der Sitten« című művében az emberi erkölcsök, a szabadság, az emberi méltóság és a kötelesség fogalmának eszményének kutatásánál arra a megállapodásra jut, hogy ez eszmék képezik az igazságosságnak is alapját, ezeknek hatása feltétlen és kategorikus.

És csodálatos, meglepő, hogy a lebilincselő okfejtések hiánytalanul, logikai hézag nélkül megállapított tété-

lei viszont mind olyanok, melyek ugyancsak meg voltak az ő hiánytalan logikai fejtegetései előtt is és hirdették az írás és a próféták.

Minthogy pedig nem térhetek ki az igazságosság eszményének megállapítása elől, ezt úgy állapítom meg az eddigiekre támaszkodva, hogy t. i. az igazságosság nem egyéb, mint emberszereteten alapuló amaz erkölcs, mely mindenki jogát tiszteli és mindenkinek megadja a magáét. Olyan emberszeretet az, mely az önzés és önfeláldozás közötti középutat járja és mely szerint az egyes az emberbe beleplántált önzésből annyit feláldoz, mint amennyi az egész közösség javára szükséges.

Végzem pedig talán nem hosszúra nyúlt fejtegetéseimet ugyancsak Kantnak ama jeles mondásával:

»Wenn die Gerechtigkeit untergeht, so hat es keinen Wert, dass Menschen auf der Erde leben !«

Budapest, 1926 január havában.